

Олена Тулуб, к. е. н.

*Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
Україна*

ДЕНОТАТИВНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА ВІДМІННОСТІ СКЛАДОВИХ ЛАНЦЮГА «РИЗИК-НЕБЕЗПЕКА- ЗАГРОЗА»

Olena Tulub, PhD in Economics

Cherkassy National University named after Bohdan Khmelnytsky, Ukraine

DENOTATIVE MEANING AND DISTINCTIONS OF THE CHAIN COMPONENTS "RISK – DANGER – THREAT"

In the article was made an attempt of comprehensive research of basic notions at economic security theory: "risk", "danger", "threat". Based on comparative analysis of definitions their essential content was disclosed, and logically justified separation was presented. On the example of imagined enterprise a consideration of various scenarios within the chain "risk-danger- threat" was provided. The author proposed a scheme of correlation of risks and threats for vital interests of the company. It was stressed on the possibility of additional material or non-material outcome under condition of risky situation, received in corresponding proportions. Denotatum of risk is suggested to be visualized by Euler circles as logical conjunction of destructive action size, in the dimension of accidental event probability and resources for risk management. Common and distinct features of definitions "risk", "danger", "threat" were considered in details.

Key words: risk, danger, threat, probability, uncertainty, destructive action.

Постановка проблеми. Незважаючи на широкий спектр досліджень, що присвячені розмежуванню понять «ризик», «небезпека» та «загроза» як у вітчизняній так і у зарубіжній літературі залишається досить багато спірних питань, щодо конкретизації кожного з цих понять. Нажаль вчені не можуть дійти консенсусу з приводу прийняття єдиного понятійно-категоріального апарату економічної безпеки суб'єктів господарювання. З кожним роком кількість дефініцій базових понять теорії економічної безпеки зростає. Без чіткого осмислення сутнісного наповнення основних понять неможливо побудувати ефективну систему безпеки господарюючого суб'єкта, за відсутності якої немає можливості створити умови для стійкого економічного зростання та розвитку.

Мета статті. Метою статті є уточнення дефініцій «ризик», «небезпека» та «загроза», визначення їх смислового взаємозв'язку, причинно-наслідкових зв'язків, а також співвідношення між собою в системі економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Велика кількість зарубіжних та вітчизняних наукових публікацій присвячено питанням визначення категоріального апарату теорії економічної безпеки підприємства. Дослідженню дефініцій «ризик», «небезпека» та «загроза» присвячені роботи наступних вчених: Т.Г. Васильців, К.С. Горячева, М.С. Клапків, М.І. Копитко, М.І. Корольов, О.М. Ляшенко, О.М. Марченко, І.П. Мойсеєнко, Н.Н. Пойда-Носик, В.І. Франчук та ін. Однак досі не існує чітко визначеної позиції щодо місця розташування цих понять в ланцюгу «ризик-небезпека-загроза». Отже постає наукове завдання – на основі критичного аналізу та узагальнення результатів наукових доробок вітчизняних вчених обґрунтувати авторське бачення ієрархії зазначених понять.

Виклад основного матеріалу. З аналізу категорії невизначеності впливає поняття ризик, як ймовірнісна, кількісна та якісна оцінювана категорія виникнення небажаної події, явища чи реалізації сценарію, що є джерелом загрози, а у подальшому реалізації небезпеки. Даний ланцюг взаємозв'язку можна прослідкувати на рис. 1.

В дослідженні дестабілізуючих факторів системи економічної безпеки господарюючого суб'єкта доцільно виділити декілька таких факторів:

- ризик – як ймовірність виникнення обставин, що можуть спричинити небезпеку;
- небезпека – як реальна можливість нанесення шкоди, збитку;
- загроза – як реальний намір нанесення збитку.

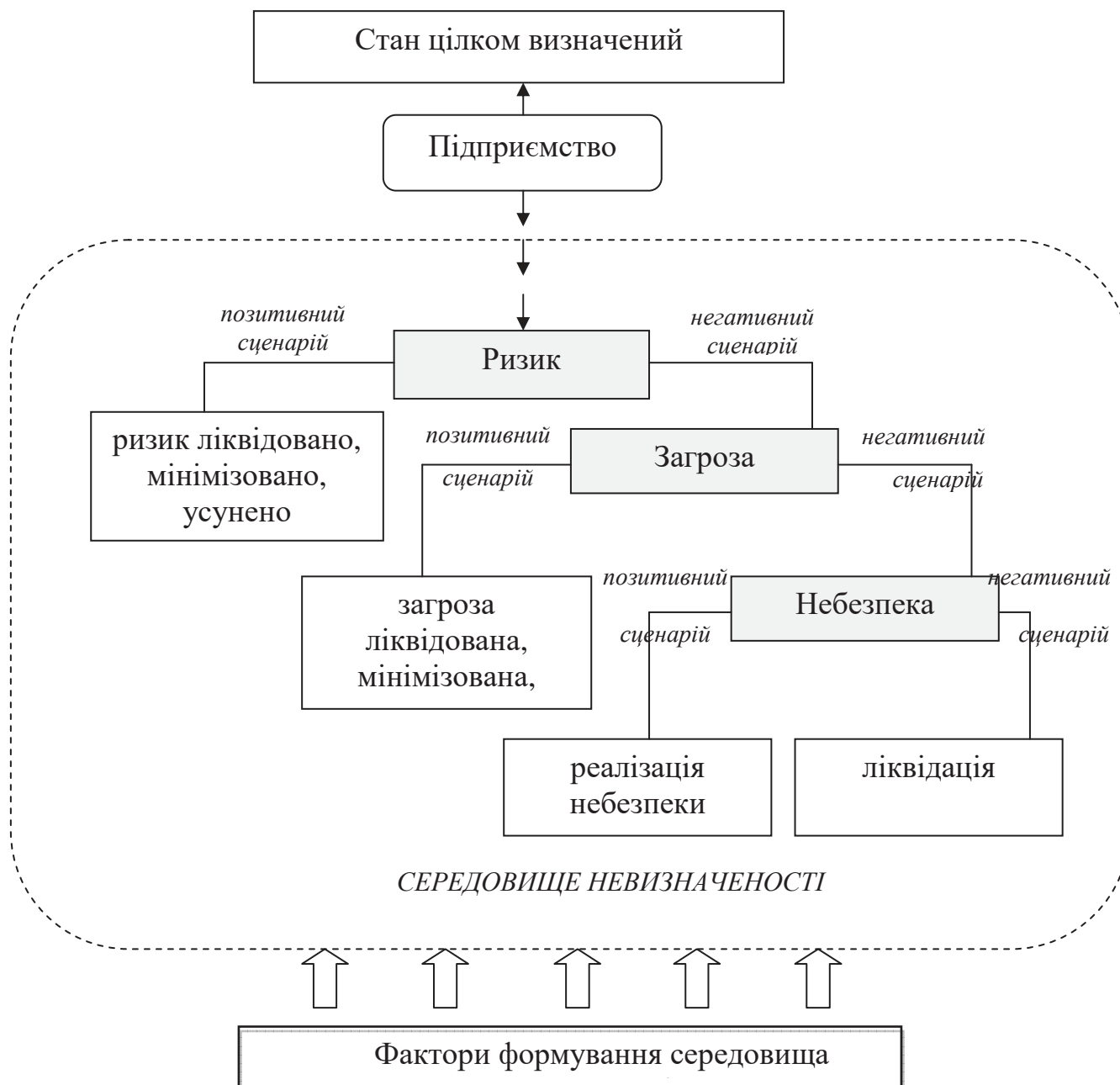

Рис. 1 Реалізація ланцюга «ризик – безпека – загроза»

*Складено автором

Підприємство при здійсненні будь-яких господарських операцій стикається з невизначеністю. Таке середовище насичене дестабілізуючими факторами, що чинять негативний або навіть позитивний вплив на роботу господарюючого суб'єкта. Для більшого розуміння кожної ланки ланцюга «ризик – безпека – загроза» розглянемо приклад. Підприємство хімічної промисловості вперше виходить на ринок добрив – отже воно ризикує вже самим бажанням провадити господарську діяльність. З кожним подальшим кроком підприємство набуває більш широкого спектру ризиків. Для виходу із ризику існує два сценарії: позитивний та негативний. Позитивний сценарій передбачає також два варіанти: проведення ряду заходів щодо мінімізації, страхування, ліквідації чи інших процедур результатом якого буде вихід з ризику при умові повного або часткового збереження ресурсів, що стали об'єктом ризику. За другого варіанту підприємство може отримати неочікуваний додатковий матеріальний чи нематеріальний результат, що не передбачалось на початку здійснення операції. За негативного сценарію ризик переходить

у більш конкретну категорію, що є явною – небезпека. Небезпека також має два варіанти, за позитивного сценарію вона буде усунена, а за негативного перейде у загрозу. Загроза у свою чергу буде або реалізована, що понесе за собою ряд негативних наслідків, або буде ліквідована. У випадку хімічного підприємства небезпекою буде небезпека постачання сировини не у відповідні строки згідно контракту, а загрозою – загроза зриву контракту в конкретні строки. Тобто у випадку небезпеки та загрози, друга категорія є більш конкретизованою, фіксованою дією негативного чинника. Загроза не може мати позитивних наслідків, її можливо лише або позбутися, або вона буде реалізована.

У порівнянні з загрозою ризик може принести з собою як негативний так і позитивний результат. Підприємство здійснюючи господарську діяльність може ризикнути і виграти – збільшити свій фінансовий чи ресурсний потенціал. Отже з кожною наступною ланкою від ризику до небезпеки, та до загрози можливість позитивного наслідку господарської діяльності зменшується.

Слід також зазначити, що досить часто науковці використовують теоретичне твердження, згідно якого ризик взагалі розглядається як джерело прибутку. У практиці господарювання прибуток отримує той, хто свідомо приймає на себе ризики.

Умовно можна зазначити, що за ризику ймовірність отримання непередбаченого додаткового матеріального чи нематеріального результату буде знаходитись у пропорції 50:50, у випадку небезпеки 25:75 (тобто лише у 25% небезпека може принести собою не очікувати додатковий результат, а у 75% – додаткового результату не буде), а у випадку загрози 0:100. Тобто за загрози отримання додаткової непередбаченої вигоди від здійснення господарської операції неможливо, так як загроза від початку є конкретизацією негативного прояву небезпеки.

Усе це свідчить про те, що ризик є первинною категорією, з якої витікають поняття небезпека та загроза. Такої ж думки дотримуються й ряд вітчизняних вчених. Так, Н.Н. Пойда-Носик¹ вважає, що така ієрархія понять характерна сектору фінансової безпеки, оскільки ризики виступають генератором потенційної можливості завдання шкоди суб'єкту господарювання. Копитко М.І. до ланцюгу «ризик – небезпека – загроза» додає поняття виклики, що автором трактується як сукупність обставин, не обов'язково негативного впливу, на які необхідно відреагувати, при цьому їх ігнорування може спричинити позитивні чи негативні наслідки для підприємства². Така позиція є не досить обґрунтованою оскільки визначати поняття виклики, як частину понятійно-категоріального апарату системи економічної безпеки лише через можливість негативного впливу не доцільно. З такої точки зору до дестабілізуючих факторів можна віднести будь-які, навіть незначні коливання параметричних даних, однак приділення уваги до таких обставин може призвести лише до розпорошування ряду ресурсів підприємства без видимих результатів. Отже, при управлінні системою економічної безпеки підприємства доцільно брати до уваги лише ті дестабілізуючі фактори, що можуть чинити реальний вплив на підприємство.

Корольов М.І.³ притримується думки, що ризик є ймовірною категорією та є джерелом загрози, яка в свою чергу визначається як різниця між параметрами зовнішнього середовища та середовища підприємства. Про первинність ризику наголошує у своїй праці й Горячева К.С.⁴: ризик по відношенню до загрози – категорія первинна, тоді як загроза – вторинна і випливає з ризику.

Згідно вище викладеного можна стверджувати, що ризик – це ймовірнісна категорія діяльності суб'єктів господарювання, що пов'язана з невизначеністю в ситуації неминучого вибору, при можливості оцінки ймовірності досягнення бажаного результату, невдачі або відхиленні від поставленої мети.

¹ Пойда-Носик, Н.Н. (2011). *Ризики і джерела загроз фінансовій безпеці акціонерних товариств у сучасних умовах*. <www.teologia.org.ua/20110920172/statti/dokladi/riziki-i-djerela-zagroz-finansoviie-bezpeci-akcionernix-tovaristv-u-suchasnix-umovax-172.html> (2017, Березень, 23).

² Копитко, М.І. (2013). Аналіз ключових понять у сфері гарантування економічної безпеки промислових підприємств. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*, 5 (10), 12-18. <<http://www.economics.opu.ua/files/archive/2013/n5.html>> (2017, Березень, 16).

³ Корольов, М.І. (2012). Проблема безопасности в теории фирмы: развитие и противоречия. *Вестник Волгоградского государственного университета*, 1(20), 53-58. <[http://new.volsu.ru/struct/generalservices/publish/vestniki/lastmagazine/ser-3-economy-1\(20\)-2012/7_%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%B2.pdf](http://new.volsu.ru/struct/generalservices/publish/vestniki/lastmagazine/ser-3-economy-1(20)-2012/7_%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%B2.pdf)> (2017, Март, 16).

⁴ Горячева, К.С. (2006). *Механізм управління фінансовою безпекою підприємства*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук, Київ.

Усі ж дестабілізуючі фактори – це сукупність впливів, що можуть причинити збитки економічній системі підприємства з різним ступенем ймовірності. Таке формулювання дає можливість диференціювати за можливістю нанесення збитку підприємству різні негативні фактори.

Ризики, як вже зазначалось категорія ймовірнісна, тому якщо кількісно оцінювати ймовірність нанесення збитку підприємства від 0 до 1, то дестабілізуючі фактори можна проранжувати за наступною шкалою: 0 – збиток відсутній; 0,1 – 0,5 – зона ризику; 0,5 – 0,7 – зона небезпеки; 0,7 – 0,9 – зона загрози; 1 – збиток нанесений.

Інтервал від 0,5 до 0,7 є зоною небезпеки, та одночасно загрозоформуючим ризиком, тобто в цьому проміжку діють дестабілізуючі фактори без явних намірів нанесення збитку, однак мають зазначену тенденцію. Співвідношення ризиків та загроз доцільно проілюструвати у векторі впливу на життєво важливі інтереси підприємства (рис. 2)

Більшість вітчизняних науковців при дослідженні будь-якого явища більшою мірою не аналізуючи суть самого явища, надають перевагу критиці поняття, поданого іншими авторами та на її основі будують свою дефініцію. Дана тенденція прослідковується з дослідження сутності ризику. Поняття небезпека, виклик, попередження мають багато недоліків методологічного характеру. Вони не складаються з необхідного набору атрибутивних властивостей. А у випадку втрати своєї атрибутивної ознаки, на відміну від випадкових ознак, майже завжди буде означати зміну якості цього явища.

У визначеннях поняття «ризик» вітчизняних та зарубіжних авторів присутня велика кількість другорядних ознак, що не дає можливості чітко визначитись з поняттями «небезпека» та «загроза». Вітчизняні науковці намагаються вивести сутність поняття «ризик» з етимології самого слова «risk». В англійській мові це слово – «risk», у французькій – «risque», в італійській – «rischio», в німецькій – «risiko», в іспанській «riesgo» тощо, дана категорія походить від латинського терміна «rescum», який в перекладі значить «скеля» або «небезпека». Це є цікавим, однак не дає для практики бізнесу основ використання поняття «ризик».

Поряд із зазначеним, класичне визначення економічного ризику як ймовірності втрат від дії або бездіяльності суб'єкта господарювання частково розкриває суть дефініції. Слово «ймовірність» вказує на дії з розрахунку величини ризику. Це є ще однією з обставин, що дозволяє прослідкувати як ризик трансформується в небезпеку, а потім у загрозу. З такої позиції, ризик є розрахунковою величиною в динаміці. Тому його доцільно розглядати як два або більше твердження, що поєднані амперсандом. В такому випадку отримана складна дефініція буде вважатися істинною тоді і тільки тоді, коли виправдовуються обидві складові частини поняття. Якщо одна зі складових є помилковою, тоді і усе твердження не виправдовується.

Отже, ризик – це логічна кон'юнкція ймовірності зазнання збитків, втрати частини ресурсів або недоотримання доходів при веденні господарської діяльності в умовах невизначеності середовища (або параметричних даних) та сама дія, що виконується в умовах неминучого вибору, в процесі чого можливо кількісно та якісно оцінити можливий результат, невдачу або відхилення від поставленої мети.

Якщо денотат ризику подати на колах Ейлера (рис. 3), тоді буде більш чітко прослідковуватись, що ризик як логічна кон'юнкція розміру деструктивної дії, величини ймовірності настання випадкової події та ресурсів для управління ризиком є заштрихованою площею даної складної фігури. Прямокутником представлено множину середовища невизначеності, а колами подано множини, перетин яких є об'єктом дослідження.

Отже, не зважаючи на семантичну схожість понять «ризик», «небезпека» та «загроза», кожне з них визначає різний ступінь конкретизації настання деструктивної події чи явища.

Поняття небезпека та загроза доцільно розглядати через комбінацію тверджень «суб'єктивний намір» та «об'єктивна можливість спричинення того чи іншого збитку». При цьому небезпека розглядається як евентуальна подія, тобто можлива за певного ряду обставин. Відмінності між поняттями «небезпека» та «загроза» доцільно візуалізувати на рис. 4

Лише загроза несе собою одночасно і намір, і можливість нанесення збитку, отже також проглядається кон'юнкція складових. Загроза має конкретний характер, тобто обов'язково має адресата, а небезпека в свою чергу має гіпотетичний характер, її суб'єкт та об'єкт явно не виражені. Небезпека несе собою потенційне нанесення збитків, для реалізації якої необхідне створення визначених умов. При цьому загроза є безпосередньою можливістю нанесення збитку, від моменту реалізації якої відокремлює лише часовий інтервал, що необхідний для прийняття відповідного рішення з її реалізації.

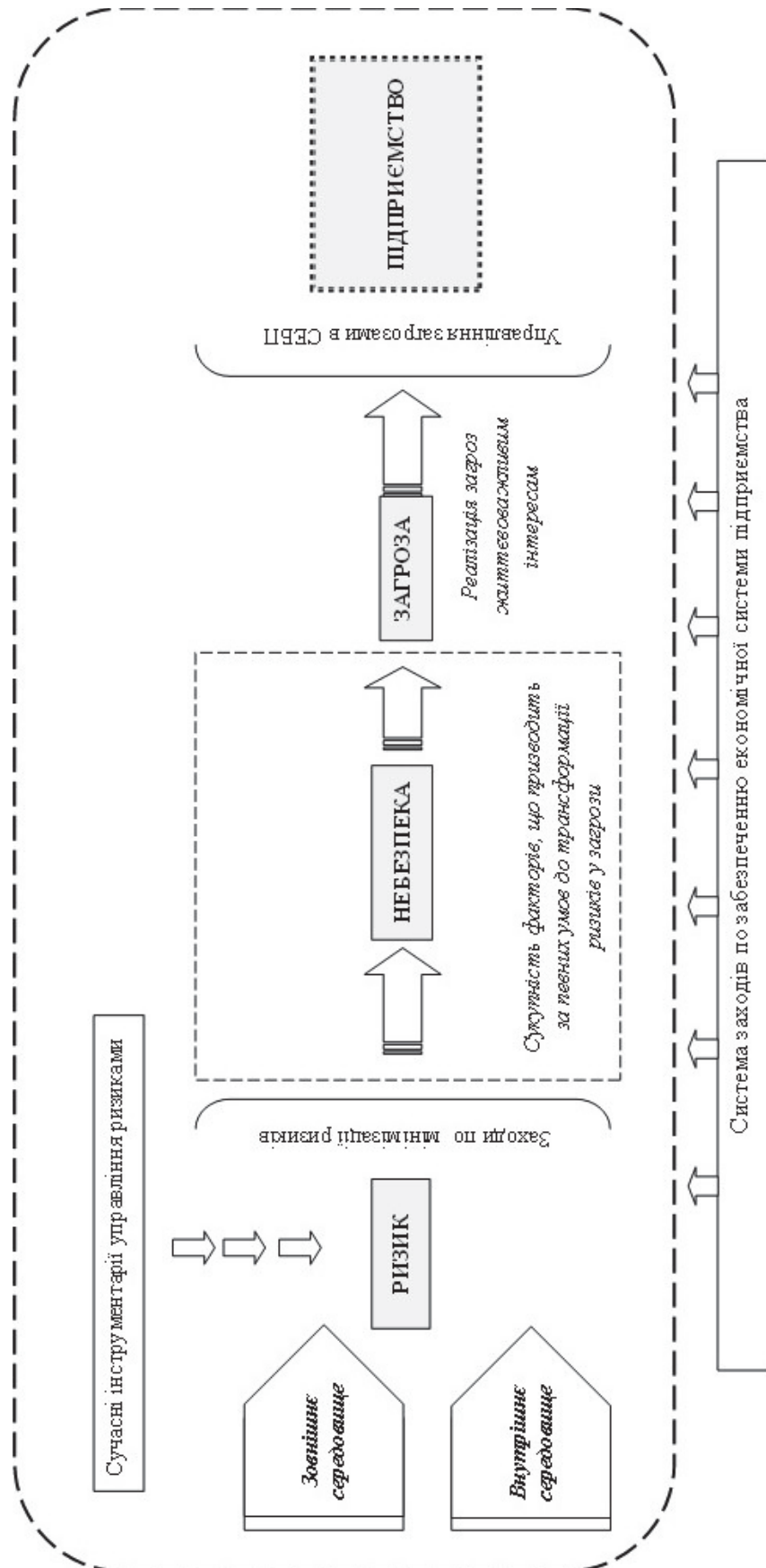

Рис. 2 Співвідношення ризиків та загроз для життєво важливих інтересів підприємства
*Складено автором

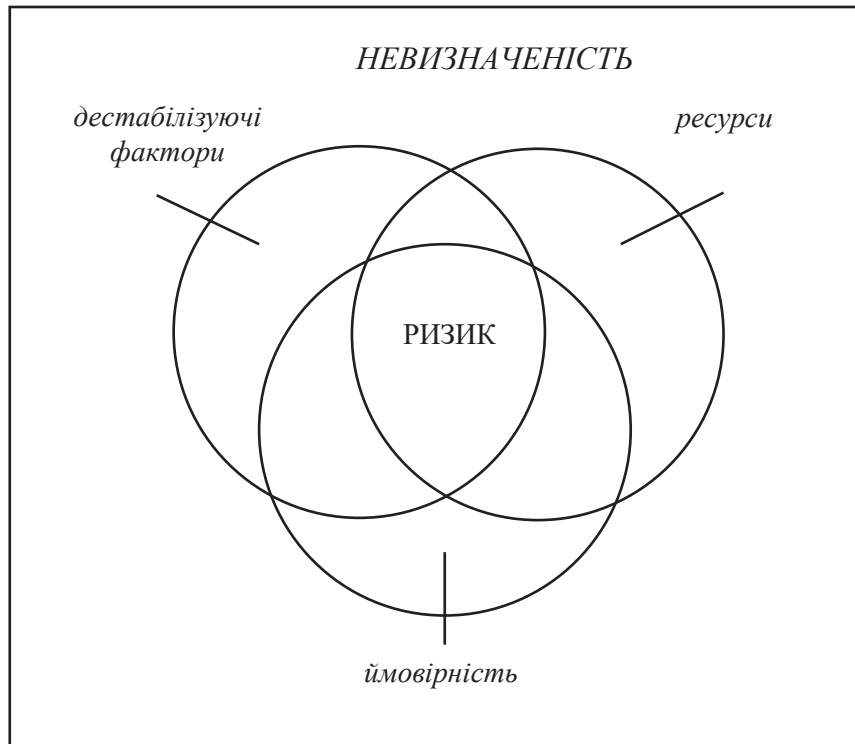

Рис. 3 Ємність поняття «ризик»
*Складено автором

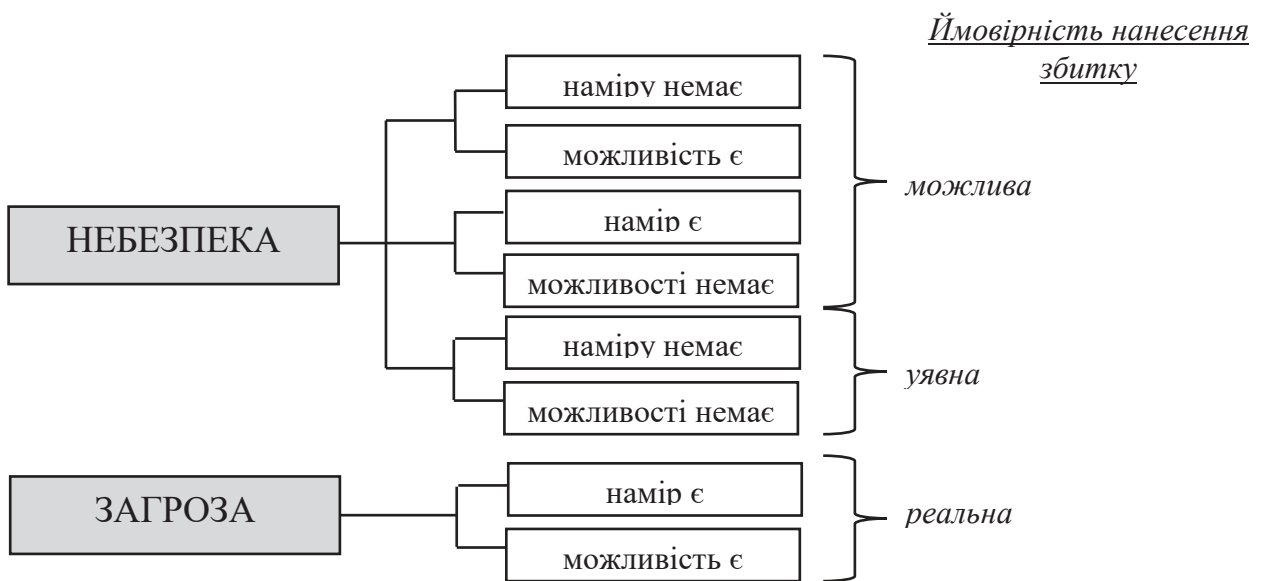

Рис. 4 Складові відмінності понять «небезпека» та «загроза»
*Складено автором

Поняття «небезпека» характеризується наявністю або «суб'єктивного наміру», або «об'єктивної можливості» нанесення збитку. При цьому існують лише два можливих варіанти прояву небезпеки. За першого – виникнення обставин за яких суб'єкт господарських відносин отримує об'єктивну можливість нанесення збитку іншому суб'єкту, однак не реалізує дану можливість. За другого варіанту один із суб'єктів має намір нанести збитки іншому суб'єкту за відсутності можливості для реалізації.

Слід відмітити, що і нормативно-правові документи, що торкаються питань забезпечення економічної безпеки як на державному рівні так і на рівні підприємств не вносять чіткості у розв'язання даної проблеми, оскільки поняття «небезпека» в чистому вигляді не розкривається у них, а переважно використовується науковим співтовариством.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами проведеного дослідження слід зазначити, що за будь-якого виду економічної діяльності первинною ланкою деструктивних чинників є ризик. Саме створення господарюючої одиниці є ризиковим кроком, саме з ризику за умови невизначеності виходять інші дестабілізуючі фактори, такі як небезпека та загроза. Незважаючи на семантичну схожість понять «ризик», «небезпека» та «загроза» вони визначають різну ступінь спричинення збитків за різних намірів та можливостей. Без чіткого визначення та розмежування зазначених дефініцій неможливо побудувати ефективну систему економічної безпеки підприємства.

References:

1. Poyda-Nosyk, N.N (2011). Ryzyky i dzhherela zahroz finansoviy bezpetsi aktsionerlykh tovarystv u suchasnykh umovakh [Risks and sources of security threats financial corporations in modern conditions]. *Teologia* [Theology], [www.teologia.org.ua /20110920172/statti/dokladi/riziki-i-djerela-zagroz-finansoviie-bezpeci-akcionernix-tovaristv-u-suchasnix-umovax-172.html](http://www.teologia.org.ua/20110920172/statti/dokladi/riziki-i-djerela-zagroz-finansoviie-bezpeci-akcionernix-tovaristv-u-suchasnix-umovax-172.html) (2017, March, 23).
2. Kopytko, M.I. (2013). Analiz klyuchovykh ponyat' u sferi harantuvannya ekonomichnoyi bezpeky promyslovykh pidpryyemstv [Analysis of key concepts in guaranteeing economic security industry]. *Ekonomika: realiyi chasu. Naukovyy zhurnal* [Economy: Realities time. Scientific journal], no. 5(10), pp. 12-18 <<http://www.economics.opu.ua/files/archive/2013/n5.html>> (2017, March, 16).
3. Korolev, M.I. (2012). Problema bezopasnosti v teorii firmy: razvitie i protivorechija [The problem of security in the theory of a firm: development and contradictions]. *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta* [Bulletin of Volgograd State University], no. 1(20), pp. 53-58 <[http://new.volsu.ru/struct/generalservices/publish/vestniki/lastmagazine/ser-3-economy-1\(20\)-2012/7_%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%B2.pdf](http://new.volsu.ru/struct/generalservices/publish/vestniki/lastmagazine/ser-3-economy-1(20)-2012/7_%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%B2.pdf)> (2017, March, 16).
4. Horyacheva, K.S. (2006). Mekhanizm upravlinnya finansovoyu bezpekoyu pidpryyemstva [Mechanism of Financial Security]. *Avtoref. dys. na zdotuttya nauk. stupenya kand. ekonom. nauk* [Thesis. Dis. for obtaining Sciences. degree candidate. economy. Science], Kyiv. [in Ukrainian].
5. Vasyl'tsiv, T.H. (2008). *Ekonomichna bezpeka pidpryyemnytstva Ukrayiny: stratehiya ta mekhanizmy zmitsnennya: monohrafiya*. [The economic security of Ukraine business: strategy and mechanisms for strengthening: textbook]. Lviv: Aral [in Ukrainian].
6. Moyseyenko, I.P., Marchenko, O.M. (2011). *Upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva: navch. posibnyk* [Financial and economic security of the enterprise: textbook]. Lviv [in Ukrainian].
7. Lyashenko, O.M. (2011) *Kontseptualizatsiya upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva* [Conceptualizing management of economic security company: textbook]. Lugansk [in Ukrainian].
8. Klapkiv, M.S. (2002) *Strakhuvannya finansovykh ryzykiv* [Insurance financial risk: textbook]. Ternopil': Ekonomichna dumka. Kart-blansh [in Ukrainian].
9. Franchuk, V.I. (2010) *Osoblyvosti orhanizatsiyi systemy ekonomichnoyi bezpeky vitchyznyanykh aktsionerlykh tovarystv v umovakh transformatsynoyi ekonomiky* [Features of the system of economic security of domestic stock companies in terms of transformation economy: textbook]. L'viv: Vyd-vo L'vivs'koho derzh. un-tu vnutr. sprav [in Ukrainian].